

տակ եղած ժողովրդագետական նոր շէնքին եւ երբորդ կէտին տակ նշանակուած աղջկանց դպրոցին, ինչպէս նաեւ չբորորդ կէտին մէջ եղած աղքատանոցին — ամէն ժամանակ Հարկաւոր նորոգութեանց նկատմամբ ունեցած պարտականութիւնը կատարելու:

Յուեալ յեղխարեթուպոլոյ յամի Տեառն 1862 մարտ 21ին:

Յանուն Եղխարեթուպոլոյ Հասարակութեան

{ Եղիմանէն Վարալունեան յ. յ. :

գլխաւոր դասաւոր:

{ Կարիլպատո Սէնֆոֆիլեան յ. յ. :

գլխաւոր պաշտպան:

{ Սրեֆան Անդրէի յ. յ. :

առաջին քարտուղար:

{ Նիքիթիս Անդրէան յ. յ. :

կանոնիկոս աւագերեց եւ ժողովրդագետ:

Եպիսկոպոսական տեղապահն, աս՝ եկեղեցւոյ եւ քաղաքային ժողովքին մէջ փոխն ի փոխն եղած դաշնադրութիւնն ու սուշութիւնը՝ գովութեամբ ընդունեցաւ ու վաւերացուց: Դաշնաւորաց եւ անոնց յաջորդաց վրայ Աստուծոյ օրհնութիւնը խնդրեց յաջորդ խօսքերով:

“ Եղխարեթուպոլոյ Հայ կղերին եւ այն տեղի քաղաքային ազնուական ժողովին մէջ կրօնական ջերմեռանդութեամբ եղած Հոգեւոր ու աստուածային դաշնադրութիւնն՝ եկեղեցւոյ կողմանէ կ'ընդունիմ, կը վաւերացնեմ եւ կը Հաստատեմ. — ու դաշնադրութիւն ընողներուն եւ իրենց յաջորդացը վրայ Աստուծոյ սուրբ օրհնութիւնը կը մտղծեմ:

Գորլպուրդ յամի Տեառն 1862 յուլիս 5:

Գեղապայծա եպիսկոպոսին Հեռաւորութեանն առթիւ՝

{ Եղիմանէն Սարայլոյ յ. յ. :

եպիսկոպոսական ընդհ. տեղապահն՝

(Ըորոշակիւն)

ՅՈՎՀ. ԱՆՆՈՒ

Յ Գ Յ Ա Վ Յ Ո Ւ Թ Ի Ն

Գ Ի Ի Գ Ո Ր Ե Ր Թ Ի Ո Ւ Ն Ի

(ԱՆՉՆԱԿԱՆ ՅԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ)

(Ըորոշակիւն)

Բ.

Իմ անձնական ծանօթութիւնը Հանգուցեալ մեծ Հրապարակախօսի Հետ՝ կը սկսի 1882էն: Այդ միջոցին ես՝ նորաւարտ դպրոցական, վերադարձեր էի իմ ծննդավայրը՝ Բաթումի նահանգն, որ իմ բացակայութեան ժամանակ այնքա՛հազարկան մեծ փոփոխութեան էր ենթարկուեր: Երկիր մայրաքաղաքն այլ եւս և Պոլսը չէր, այլ Ս. Պետերբուրգ: Նոր՝ առական կառավարութիւնը կամաց կամաց կը փոխէր նախկին տիրապետութեան ժամանակ տիրող կարգերը: Աչքի գործող գլխաւոր փոփոխութիւնն այն էր, որ վարական բոլոր գլխաւոր պաշտօնեաները՝ գաւառագետներ սկսած մինչեւ Հասարակ ստրկանը՝ երբեմն նոյն իսկ զննուորական ոյժի ներկայացուցէին՝ թուրք չէին, այլ Տայեր, կովկասցի առաստապատակ Տայեր: Աւելորդ է ասել թէ որքան ուրախ էր առհասարակ Հայ ժողովուրդն՝ իրերու այս նոր վիճակէն: — Իսկ թուրքերն սկսեցին էլն գաղթել, թէեւ զժգոհութեան առանձին պատճառներ չունէին — բաց ի ի Հարկէ իշխանութիւնը կորուսած լինելէ — որովհետեւ առս կառավարութիւնը դիտմամբ այնպիսի Հայ պաշտօնեաներ էր նշանակեր, որոնք գիտէին միանգամայն նաեւ թրքերէն լեզուն, Հետեւաբար անընդմիջական յարաբերութեան մէջ էին բուն ժողովրդի Հետ: Ահա այս Հայ պաշտօնեաներու քով Ստասպ առաջին անգամ՝ Մշակ, լրագիրը: Լեզուն նախ շատ խորթ երեւաց, բայց գանձելով բոլորովին նոր, կովկասեան շքանի մէջ, առաստապ բարբառին ընտելանայ երկու ժամանակի կարտ չեղաւ: Կար մի ուրիշ բան, որ առաջին վայրկեանէն իսկ գրաւած էր իմ ուշադրութիւնը. լրագրի քննադատական Հայեացքն էր շքապատող կեանքի երեւոյթներու վրայ. պակասութիւններու՝ լինի այդ ժողովրդի թէ իւր հովիւներու՝ անինչայ մեղակցում, ամենալայն Հայեացք, նախապաշարուածներու գէմ Հայածանք եւ նոր, մինչեւ այն ժամանակ անսովոր՝ գաղափարներու տարածում: — Եւ այս՝ լրագրի ամէն մի թուի մէջ, երէկ ինչպէս այսօր, այսօր ինչպէս վաղը, միշտ անփոփոխ իր սեղաններուն վրայ: — Մասաւորապէս գեռ եւս ոչ բոլորովին

կազմակերպուած պատանիներու վրայ այս ուղ-
ղութիւնը միշտ զօրեղ ազդեցութիւն կ'ունենայ,
որ կը սկսի սոգորուիլ ասով եւ ապա զայն
մարդկայէն կ'իւրացնեն — Չբաւականանալով
«Մշակի», պարզ ընթերցանութեամբն եւ փոր-
ձեցի աւելի գործօն դեր ստանձնել: — Ար
տեսնել, որ մեր կողմերու մասին բոլորովին
տեղեկութիւն չկար այնտեղ, կամ շատ քիչ եւ
կեղտուր: Եւ սակայն անհրաժեշտ էր, որ կող-
կասցիք իմանային թէ վերջին ուս-թրքական
պատերազմի բերմամբ իրենց հայրենակից գար-
ձած ժողովուրդն ինչ հանգամանքներու մէջ կը
գտնուէր: Իրկար տատանութիւններէ ետք վերջա-
պէս որոշեցի եւ գրեցի ընդարձակ յօդուած մը՝
Ա. գաւառի տնտեսական կայտութեան, հայ եւ
թուրք բնակիչներու փոխադարձ յարաբերու-
թեան եւ ժողովրդի մտաւոր վիճակի մասին. մի
եւ նոյն ժամանակ չմոռացայ քննադատել երկու
եկեղեցական հովիւներ, որոնք առանձնապէս կը
փայլէին իրենց ազիտութեամբն եւ հովուական
անկարողութեամբը: Այս երկու քահանաներն
ալ հայ-կաթողիկէ էին: — Անցաւ Յ շաբաթ-
անհամբերութեամբ կը սպասէի արդիւնքին:
Այն միջոցին եկեր էր մէջ այցելութեան՝ հայ
կաթողիկէ թեմական առաջնորդը՝ Զաքարեան
գերապայծառ եւ կը զբաղէր եկեղեցական եւ
դպրոցական գործերու կարգադրութեան: Օր
մը յանկարծ զիս կը կանչեն եպիսկոպոսին քով:
Գերապայծառը սաստիկ յուզուած եւ վերո-
վուած ձեռքս առաւ Բաթումէն իրեն քաշուած
հետագի մը: Հետագիին եպիսկոպոսի եղբոր-
որդիէն էր, որ աճապարեք էր հեռագրել թէ
այս ինչը (անունս ամբողջովին յառաջ բերած)
«Մշակի», մէջ յարձակած է Չեզի դէմ, միջոց-
ներ ծնող առէք, որ կը նշանակէր՝ պատժել
տուէր: — Հասկցայ, որ յօդուածս արժանա-
ցներ էր տպագրութեան, բայց չէի կրնար ըմբռ-
նել թէ ինչպէս էր մտեր անոր մէջ Զաքարեան
եպիսկոպոսի դէմ յարձակումը, քանի որ ես
անոր դէմ ոչինչ էի գրած, մանաւանդ որ ես
զինչ կը յարգէի իրեն դպրոցատէր, բարի եւ
ամբողջապէս ժողովրդի հոգեւոր պիտոյցին
նուիրուած եկեղեցական: Քանի մի որ վերջը
հանելուկը լուծուեցաւ: Պարոն եղբորորդին իր
գերապայծառ հօրեղբորն ուղարկեք էր «Մշակի»,
այն թիւն, ուր երեւցած էր իմ յօդուածս ան-
կիրովիլ, եւ իր նամակի մէջ կը բացատրէ թէ
քանի որ նա (այսինքն ես) եպիսկոպոս ձեռքի
տակ գտնուած քահանաներու վրայ էի յար-
ձակեք, հետեւաբար այդ՝ ուղղակի եպիսկո-

պոսի դէմ յարձակում կը նշանակէ եղբւր...
Եւ միամիտ գերապայծառն իր բոլոր խորհր-
դակներով միասին կատարելապէս ուղիղ կը
գտնէին պարոն եղբորորդւոյ այդ խեղք տրա-
մարանութիւնը: — Խնդիրը շատ ծանր կեր-
պարանք էր սկսեք աւանել: Եպիսկոպոսը ժողով
էր հրաւիրեք տեղական «Մեծամեծները», եւ
անոնց՝ իր ձեռով բացատրելով իմ գրածի բո-
վանդակներով սաստիկ զայրոյթ էր յայտներ
ոչ թէ միայն իմ՝ այլ եւ հանգուցեալ հօրս
դէմ, որ նոյնպէս ներկայ էր ժողովին: — Իսկ
քննադատուած ժողովրդապետ - վարդապետի
բարկութիւնն եւ յուզումները չափ չունէր, խեղճ
ժողովականները սարսափի մէջ էին. առաջին
անգամ կը տեսնէին իրենց ծանօթ մէկն, որ
համարձակեք էր վարդապետներու դէմ գրել
եւ եպիսկոպոսն այդպէս ներշնչուցեք: զիս ուրիշ
կերպ չէին կոչեր եթէ ոչ «Փարմասուն»,
«անհաւատ, բառերով: Ամենէն ծիծաղելին այն
էր, որ շատերը նոյն իսկ ցաւակցութիւն կը
յայտնէին հօրս, որ առաջինն եւ միակը ամբողջ
Ա. գիւղաքաղաքի մէջ, անօրինակ բան էր կա-
տարեք, — իր որդին ուղարկեք էր հեռու,
օտար աշխարհ ուսում առնելու եւ ահա այդ
որդին փոխանակ «մարդ, գառնալու» Փարմա-
սուն՝ էր դարձեք...: Եւ այդ յարձակումներու
ազդեցութեան տակ, հայրս «Մշակը» ձեռքն
եկաւ տուն՝ զիս գտնելու: Հօրս այլայլուած
դէմքը տեսնելով իսկոյն հասկացայ եղելու-
թիւնը. բայց իմ անդրանիկ գրական երակայ-
րիքս առաջին անգամ՝ տպագրուած տեսնելու
այնքան հրճուանք էր պատճառեք ինձ, որ
հօրս կէս-խրատական կէս-յանդիմանական խօս-
քերը մեծ ազդեցութիւն չէին աներ վրաս:

Այս դէպքէն վերջը՝ քահանաներու խեթ
հայեացքն եւ անոնց խօսքերին գրգռուած ժո-
ղովրդի վերաբերմունքը զիս հանգիստ չէին
թողներ եւ ես քիչ ժամանակ վերջը՝ ի նկատի
ունենալով նաեւ մի քանի այլ հանգամանքներ,
բնականութիւնս փոխեցի մերձակայ Ա. քաղաքը:
Իմ առաջին յօդուածի գլխին անցած այս հա-
ճուումը ես դիտմամբ այդպէս երկար պատմեցի,
ցոյց տալու համար ի մէջ այլըն թէ ինչ գա-
ղափար ունէին 20 տարի յառաջ մեր հասա-
րակութիւնն եւ իր հոգեւոր հովիւները լրա-
գրական քննադատութեան մասին. թէեւ կան
դեռ շատ անեք, ուր այս նկատմամբ շատ քիչ
բան կայ փոխուած: — Ա. քաղաքը տեղափո-
խուելէս վերջն իմ առաջին գործս եղաւ եր-
կրորդ եւ աւելի ընդարձակ յօդուած մը պատ-

բաստել նոր գրաւուած նահանգներու (Բաթում եւ Կարսի) կաթողիկէ Տայոց մտաւոր եւ անտեսական կենսիքի, ուսումնարաններու եւ հօգեւորականութեան մասին, որուն կցեցի նաեւ մասնաւոր նամակ մը «Մշակի» խմբագիր-հրատարակչին, անձնական ծանօթութիւն մը կապելու համար անոր հետ: — Եղբուս մտպուեցաւ ամբողջապէս եւ ես ստացայ նամակն պատասխան՝ այնպիսի մի գրութիւն, որուն մէջ մեծ հրապարակասուր զրբեր էր իր ամբողջ էութիւնը՝ մասնաւորապէս զեւ հետաքրքրող ինչգրի տեսակետով: Ահա թէ ինչ կը գրէր ինձ Գրիգոր Արծրունին 1882 Մայիսի 19ին.

«... Իս շատ ուրախ եմ լինում, երբ մեր այրապատան հայերը, կաթողիկէները եւ բողոքականները, մասնակցում են իմ լրագրին: Է պարզ ազգը միմայն հայ-լուսաւորականներին չկապականում, այլ ամբողջ ազգութեանը:

Իմ նպատակն էր միշտ գարձելն «Մշակը» ընդհանուր ազգային թերթի: Իս միշտ ուրախ կը լինեմ Ձեր յօդուածները ստանալ. թէ որպէս հայ՝ թէ որպէս լուսնակ հայ թէ վերջապէս որպէս հայերէն լուսնացող գրողի:

Ես ինչս էլ ոչինչ փանատկաւորութիւն չեմ կորոզ ունենալ. ամէն կրօն ինձ համար յարգելի է, ամէն համայնութիւն եւ յարգում էմ: Իս ծննդի եւ հայ-լուսաւորական, հայերէն սովորել եմ հայ-լուսնակ Միթիթարնաների մաս, իսկ եմ համալուսարանական բարձրագոյն ուսումը ստացել եմ Բուլղարիայի Գերմանիայում: Բայց գարձելու հայ եմ մնացել եւ միշտ էր մնամ, յարգելով ամեն կրօն:

Այգպիսով կաթողիկէ, լուսաւորական, անտեսական եւ մասնատան հայերը կորոզ են միմանցից շատ բան սովորել, միմիցն օգնել եւ ձգտել միասին մի ընդհանուր նպատակի: — ազգային բարոյական վերանորոգութեան:

Կրօնում եմ, շատ ուրախ եմ Ձեզ հետ բարեկամական յարաբերութիւններ կապելու: Սեղմում եմ Ձեր ձեռքը. Գրիգոր Արծրունի,¹

Ես հարկ համարեցի ամբողջապէս յառաջ բերել այս նամակն, որովհետեւ le style est l'homme même եւ Արծրունին այստեղ խորին համոզուածքի եւ հաստատ սկզբունքի տէր մարդու կատարեալ գիտակցութեամբ կը պարզէ իր profession de foi: — Այս համակարգից նամակը զեւ միանգամ ընդ միշտ կապեց «Մշակի» եւ առ հասարակ գրականութեան հետ եւ այնուհետեւ ես դարձայ Արծրունիի «մշտական աշխատակիցը» մինչեւ վերջը:

1884ին «Մշակը» ժամանակաորապէս հարկ եղաւ դարբեցնել: Արծրունին ենթարկուեր էր նիւթական անպատաս հանգամանք-

ներու. կորուսեր էր հօրմէն ժառանգած ամբողջ հարստութիւնն, եւ որովհետեւ՝ լրագիրն այն ժամանակ ոչ թէ միայն իրեն որեւէ օգուտ չէր տար, այլ ընդհակառակն հրատարակութեան ծախքերէն գոյացած բացը շարունակ իր անձնական քսակէն կը ծածկէր, հետեւաբար ինք զրկուելով իր բովանդակ կարողութիւնէն, այլ եւս միջոց չունէր «Մշակը», հրատարակելու. ազիցից զատ իր առողջութիւնն ալ օտաստիքայապէս էր: Աւստի որոշեց առ ժամանակ մի հեռանալ Կովկասէ եւ զնայ Զուլիցէրիս, ուր մնաց մինչեւ 1885 Օգոստոս:

Իմ առաջագրած նպատակն էր միջոցներուն եւ ոյժի ու ներքին չափ գործել այն ուղղութեամբ, զոր կը գծէր Արծրունին իր յիշեալ նամակին մէջ, որով միայն կարելի էր յառաջ բերել ազգային համարաշուութիւն եւ միացնել կրօնական դաւանութեամբ բաժնուած ազգի զանազան մասերը: Չեմ վարանիր ստեղծել, որ այնուհետեւ այս կամ այն լրագրի մէջ իմ բոլոր գրածները՝ թէ սեփական եւ թէ կեղծ անուամբ, միշտ կրած են Արծրունիի գաղափարներու ազգեցութիւնը: Հանգուցեալն այս ժամանակութիւններու մէջ անշուշտ մեծագոյններէն մէկն է անոր այն յատկութիւնն, որով գիտէր պատրաստել եւ յառաջանել աշխատակիցներու, իր սկզբունքներուն հետեւող յօրուածագիրներու եւ նոյն իսկ հեղինակներու մեծ խումբ մը, ինք մնալով միշտ զվնակուր ներշնչող եւ ղեկավարը:

Նախ քան իմ «յիշողութիւնները» շարունակելը հարկաւոր կը համարիմ կենսագրական համառօտ տեղեկութիւն մը տալ հանգուցեալն մասին, քաղելով զայն այս օրերս լոյս տեսած «Գրիգոր Արծրունի, Մշակ» գրքէն, հեղինակութիւն Լէյտի, (Թիֆլիս 1902), որ նոյնպէս Արծրունիի աշակերտն է եւ հայ մասնագրութեան մէջ այժմ իր վայելած կարեւոր դիրքն անոր քաջալերութեանն եւ ներշնչման է պարտական, ինչպէս ինքն էս կը խոստովանի իր գրքի յառաջարանի մէջ:

Գրիգոր Արծրունիի պապը՝ Գեորգ Արծրունին որ նշանաւոր անձ էր իր ժամանակ եւ ամենուն ծանօթ՝ Գեորգ աղա անունով, բուն վանքի էր՝ Էջմուցնից ընտանիքէն: Գեորգ՝ իր ժամանգական կարևածներու պատճառով տեղւոյն կառավարութիւնէն հանձնարի ենթարկուելով, իրեն սպառնացող մահուան վտանգէն ազատելու համար փախուստ կու տայ վանէն եւ կու գայ Թիֆլիս, անցեալ դարու սկիզբները:

¹ Ընդգծուածներն Արծրունին են:
² Արծրունին սովորութիւն ուներ ստորագրել իր անուն եւ մականուն առ առաջին ստանձն բառերով հաստատական գրերով — Գրիգոր Արծրունի: Գտնել իմ ունեցած բոլոր նամակներս այս Ան. են ստորագրուած:

Գեորգի՝ ուսու կառավարութեան ներկայացուցած տոհմագրութենէն —, որ հիմնուած էր գանազան պաշտօնական եւ հասարակական վկայագրերու վրայ, կ'երեսայ որ Արծրունիներու գերբաստանը նախկին իշխանական տան (երբեմն Ղասպուրականի վրայ թագաւորող ցեղի) ուղղակի սերունդն էր: Գեորգ երկու զաւակ ուներ. մէկն աղջիկ՝ Մարիամ, որմէն ծնած է 1818ին յայտնի բարեգործ եւ Սանասարեան վարժարանի հիմնադիր Մկրտիչ Սանասարեան, իսկ միւսը մանչ, Երեմիա անունով, Գրիգոր Արծրունիի հայրը:

Գեորգ Արծրունին շնորհիւ իր ընդունակութիւնները եւ իր հետ կովկաս բերած հօր ընտանս ժառանգութեան, թիֆլիսի մէջ մեծ հարստութիւն եւ միանգամայն բարոյական մեծ ազդեցութիւն ձեռք բերաւ: Ինք Ներսէս Եկաթողիկոսի մօտ բարեկամն եւ աջակիցն էր. նա է, որ հիմնեց թիֆլիսի մէջ առաջին հայկական սպարանը 1824ին, տառերու մայրերն անձամբ բերելով Ամստերդամէն: Այս սպարանը նա նուիրեց Ներսէսի հիմնած դպրանոցին: Գեորգ Արծրունին մեծ վաճառական էր եւ միեւնոյն ժամանակ գրականութեան հետամուտ. նա ունի հրատարակած իր սպարանի մէջ՝ Գարաստան խրատուց, անունով գիրք մը: Գեորգ աղայի որդին Երեմիան մտաւ զինուորական ասպարէզ եւ հասաւ զօրապետութեան աստիճանին: Երեմիա Արծրունին մեծ դեր է կատարած թիֆլիսի մէջ. նա յայտնի էր իր խիստ յամառ եւ միեւնոյն ժամանակ վերին աստիճանի անաչառ եւ ուղղամիտ բնուորութեամբ: Ինք եղած է քաղաքապետ թիֆլիսի, եւ վարած է այնպիսի պետական պաշտօններ, գլխաւորապէս տնտեսական ձեւիչի մէջ, որոնց համար բացարձակ վտահալութիւն կը պահանջուէր: Շնորհիւ իր խրոխտ և բուռնարական վարմունքին՝ Երեմիա Արծրունին հասարակութենէն սիրուած չէր, մէկը կար միայն, որ ազատ մուտք ունէր անոր քով. այդ անձը՝ յայտնի բանաստեղծ-հայրենասէր՝ Միքայէլ Նալբանդեան էր: Երեմիան ամուսնացած էր իշխանուհի Ազրիգորիս Նազարովի հետ, որմէն ունեցաւ Գրիգորը, Անդրէասը (յայտնի գերմանական պրօֆէսոր) եւ մի դուստր Եղիսաբէթ: — Կենդանի է այժմ միայն այս Գրիգընը, որ՝ որչափ ինչ յայտնի է՝ ամուսնացած է Քուրճայիսի փոխնահանգապետ Բարօն Փօն Բրիգգէնի հետ:

Գրիգոր Արծրունի ծնած է Մոսկուա, 1845 փետրուար 27ին: — Իբրեւ հարուստ եւ ազ-

նուական ընտանիքի զաւակ նա շրջապատուած էր ընտանիքան ուսուցիչներով եւ ուսուցչուհիներով: Իր մանկութեան ժամանակ հայերէն բոլորովն չէր գիտեր, այլ կը խօսեր ռուսերէն եւ գաղղիերէն: 10 տարեկան ժամանակ՝ անոր ընտանիքը Մոսկուայէն սեղափոխուեցաւ Գերմանիա, ուր 2 տարի մնալէն վերջը փոխադրուեցաւ թիֆլիս եւ այնտեղ ալ հաստատուեցաւ: Հայերէն Գրիգոր առաջին անգամ թիֆլիս սկսաւ լսել եւ սորվել: 1863ին նա աւարտեց ռուսական գիմնազիւնն եւ յաջորդ տարին մտաւ Մոսկուայի համալսարանի քնադատական բաժինն, իսկ հետեւեալ տարին փոխադրուեցաւ Պետերբուրգի համալսարանի միեւնոյն բաժնիչ: Բայց հիւսիսի խիստ կրիման շատ գէշ ազդեց իր առողջութեան վրայ եւ բժիշկներու խորհրդով նա գնաց Ղիս, հարաւային Գաղղիա, ուր մէկ ձմեռ մնալէն վերջն՝ անցաւ Ջուրջուրիս եւ սկսաւ յաճախել Յիւրիիի եւ Ժընէվի համալսարան. ներք գլխաւորապէս քաղաքաստիտեսական դասախօսութիւններուն: 1867ին մտաւ Հայրգեբրգի համալսարանի փիլիսոփայական բաժինն եւ 1869ին քննութիւն տալով՝ առաւ փիլիսոփայութեան դոկտորի աստիճան: Այնուհետեւ քանի մի ամի Պարիզ անցնելէն վերջն եկաւ Վիեննա, ուր ամբողջ ձմեռ մը մէկ կողմ Միխիթարեան Միաբանութենէն հայերէնի դասեր կ'առնուր, միւս կողմէն կը հետեւէր համալսարանի քաղաքաստիտեսական դասախօսութիւններուն: — Վիեննայէն նա անցաւ Վենետիկ, ուր շարունակեց հայերէնի ուսումն Միխիթարեան այժմեան արքայ Գերայ. Կիւրեղեանի քով, եւ վերջապէս 1871ին դարձաւ թիֆլիս, ուր շնայելով իր զօրապետ հօր խիստ ընդգիմութեան շուգեց ընդունիլ ո՛չ արքունի պաշտօն եւ ո՛չ ալ պարագամուտ, այլ որոշեց ինք զմեք նուիրել լրագրական ասպարէզին, եւ հիմնեց «Մշակ» լրագիրը 1872ին, նպատակ գնելով իրեն՝ լրագրի միջոցով տարածել իր ազգի մէջ եւրոպական քաղաքակրթեան ժամանակակից լաւագոյն սկզբունքներն, որոնցով մնած էր ինք:

Երբ Արծրունին սկսաւ հրատարակել իր թերթը, թիֆլիս ոչ մի չալ լրագիր չկար. միւնչեւ այն ժամանակ գոյութիւն ունեցածներն ինչպէս Կոռունկ, Հայկական Աշխարհ եւ Մեղու Հայաստանի անպաշտօնութեան էին մասնուներ եւ մէկը միւսին եւս զաւարտէր. ուստի ընդհանուր գաղտնեց պատճառեց Արծրունիի համարձակութիւնը: Բայց Արծրունին տարբեր կերպով էր ըմբռնէր լրագրի նշանա-

կուժիւնն. ինք ուղղակի ժողովրդին էր, որ կը խօսեր, անոր հասկնալի լեզուով: Երբ «Մշակ» սկսաւ միայն 50 բաժանորդ ունէր, բայց տարւոյ վերջն այս թիւն արգէն տամապատկուեր էր:

(Ըբ—ննկելէ):

Ե. ՏՆԻՐԵԱՆ

Լ Ե Ջ Ր Ի Ս Ր Ա Ն Ա Վ Ա Ն

Բ Ա Լ Ա Ր Ի Գ Ն Ե Ն Ե Ր Բ Ե Ր Բ Ե Ն

Բռնի բռնէր*:

Ազա. — կաշ (Gaz):

Ամբ. — 1. ամպ. 2. անձրև:

Այա. — մայր, սիրելի մայրիկ:

Այրիկ. — օրօր (օրորոցի երգ.) (տես ԱՅԼԸ—այրիկ):

Այլօ. — 1. ուր է. 2. երբեք. 3. մի՞թէ

Անա. — մայր, մայրիկ:

Անեղանք. — ընտանեք:

Անդօ. Անթօ. — Անդրանիկ (անուս մարդոյ):

Առք. — գնուածք:

Ասկընալ. — հասկանալ:

Աստու. — Աստուծոյ:

Ավօ. — ջուր (աւազանի ընտանեքէն):

Արասա. — շուկայ:

Արար. — համայն, ամբողջ:

Բարիկ. ջրի փոքր կուժ:

Բանդ. — կաժ (մի կաժառի թիւ):

Բանջիկ. — բորբոսիկ (խնաւուժենէ):

Բարզ. — բարձր (արմար — բարձր):

Բառիկ. — գանգուր. խոպոպիկ:

Բըզիլ. — պատռիլ, պատռուիլ:

Բըզիկ. — պզտի կարաս:

Բիլ. — ուղիղ, ուղիղ ճամբայ:

Բիլիկ. — զգաստ, զգայուն:

Բոդդիկ. — (tomates) տիմոմ:

Բոլորիկ. — գլխի փաթեթ:

Բեճ. — ուս. կոնակ (տես Բէճ. — Բոր.

Մխիթար):

* Յաղոթ բառացանկ՝ Մ. Շուրի ձեռք կազմուած Բալուի գաւառաբարբառին ընդարձակ մէկ աշխատասիրութեննէն բարուած է: Խմբագրութիւնս լեզուագիտի մը մասնաւոր ննդանօք կը հրատարակէ այս ցուցակը, որ հայ. լեզուագիտական ուսումնասիրութեամբ մը զբաղելով մծ կարեւորութիւն կու տայ գաւառական կամ մասնիկ բարեկրու: ԵՄԲ.

Բիճիլ. — ուսել, թիկնել:

Գագաթ. — իբր գանկ:

Գագայիլ. — հաւի կարքնձելը, տեղէ անտեղէ խօսիլ, ձանձրացնել:

Գալ. — խլիկ:

Գլիկ. — ճախարակ. 2. մաքարա:

Գռո. — միշուկ (ընկոյզի միշուկը):

Գըխ. — աղտ (միկ. բառ):

Գոբօ. — խիստ մեծ:

Գոպալ. — հաստ գաւազան:

Գօզի. — ծոյլ, գանդալ:

Գօժօ. — գամիտ:

Դան. — մեկուսի, առանձնակի:

Դան կենալ. — մեկուսի, առանձին կենալ:

Ջուլալ. — յստակ. ջինջ:

Ջոզիլ. — պողպատիկ (կացնի եւն ծայրը):

Ջըղան. — շափազանց շատախօս:

Ջըղ. — եզան կաշի:

Թաւ. — թացութիւն:

Թեթգիլ. — զուգաւորութիւն (թռչնոց):

Թեմել. — հիմք:

Թիգայ. — փաթիլ. — 2. պատաս:

Թորիլ. — ժողովել, գումարել:

Թորիկ. — կլորիկ:

Ժիր. — իբր ամուր հաստատ:

Լախ. — փորձել:

Լական. — կոնք:

Լանիժակ. — խիւս, մալէզ:

Լըխիկ. — փականք:

Լիզ. — սրիկայ:

Լոկ. — հասարակ:

Լոպիկ. — կարմիր լուրիս:

Լուսիլ. — ճրագ (լուսակալ-ի ընտանիքէն). — բռ. (Հայկ. 1749):

Լըլըօ. — քուն:

Լըլըօ այրիկ. օրօրոցի երգ (տես Այրիկ):

Խազ. — կարգ:

Խողան. — շերամի հօնդ:

Խուդի. — տուփ:

Խընափ. — առտասն:

Խոնջա. — սեղան:

Ծայր. — ծանր:

Ծայրբաժ. — յղի:

Կալաճի. — զօրոյց, խօսակցութիւն:

Կանա. — կպուկ (տիգէ):

Կարօ. — կարուկ. — 2. կարպետա:

Կնդիք. — կանայք:

Կպիլ. — վառել:

Կպցնել. — բռնկցնել, բորբոքել:

Կոյրիլ. — իբր կոտորիլ: